

Renovering av Hisings-Heikenskiölds och Ohlssons gravkor

Antikvarisk medverkan

Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo församling
Prästgården 1:149
Skinnskattebergs kommun
Västmanlands län
Västmanland

Christina Andersson

Renovering av Hisings-Heikenskiölds och Ohlssons gravkor

Antikvarisk medverkan

Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo församling
Prästgården 1:149
Skinnskattebergs kommun
Västmanlands län
Västmanland

Christina Andersson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2018

Samtliga foton av Christian Andersson.

Omslag: Skinnskattebergs gravkor sedda från gatan.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-757-4

Tryck: JustNu, Västerås 2018

Innehåll

Inledning	5
Beskrivning/historik Hisings-Heikenskiölds gravkor	5
Skadebild.	5
Beskrivning/historik Ohlssons gravkor.	5
Skadebild.	5
Genomförande	8
Renovering av fasader.	8
Renovering av socklar.	8
Renovering av stuprör	10
Plåtarbeten.	10
Renovering av fönster.	13
Hisings-Heikenskiölds gravkor	13
Ohlssons gravkor	13
Renovering av dörrar	13
Hisings-Heikenskiölds gravkor	13
Ohlssons gravkor	13
Markarbeten	15
Resultat	16
Interiör – Ohlssons gravkor.	22
Interiör – Hisings-Heikenskiölds gravkor	24
Referenser	26
Kart- och arkivmaterial.	26
Otryckta källor och litteratur	26
Tekniska och administrativa uppgifter	27

Inledning

Skinnskattebergs kyrka tillhör Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo församling i Västerås stift. Kyrkan ligger i Skinnskatteberg två mil söder om Fagersta. På kyrkogårdens västra del ligger två gravkor, Hisings-Heikenskiölds och Ohlssons gravkor.

Under våren, och sommaren och hösten 2018 har båda gravkoren renoverats. Renoveringen av Hisings-Heikenskiölds och Ohlssons gravkor föranleddes av beslut från Länsstyrelsen (dnr 433-5433-14-1, 2014-12-11 respektive dnr 433-5436-14-1, 2014-12-12). Projektledare för utförda renoveringsarbeten har varit Svensk Klimatstyrning AB. Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har medverkat som antikvarier på uppdrag av Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo församling.

Beskrivning/historik Hisings-Heikenskiölds gravkor

På kyrkogårdens sydvästra del ligger släkten Hisings-Heikenskiölds gravkor, uppförd 1779 med en kvadratisk grundplan. Väggarna är tegelmurade och har fasader med spritputsade och vitkalkade väggfält samt rusticerade hörnkedjor. På norra och södra sidan sitter fönster med två bågar, vardera spröjsade med tio rutor. Taket är karnisformat och koppartäckt, krönt med en urna av koppar. Taket har ståndrännor i koppar och i hörnen sitter stuprör i koppar. Entrédörren på norra sidan är utförd i trä. Inne i gravkoret ligger grovt grus/singel. På fönstrens insidor sitter järngaller.

Skadebild

Gravkoret har putsskador framför allt i anslutning mot mark, vilket troligen orsakats av avsaknad av kapillärbrytande material i mark närmast sockeln. Fasaderna har skador på puts, putsade detaljer och taklist. Fönstren är i akut behov av renovering, ommålning och kittning. Dörren har bland annat rötskador i karmbottenstycke och är i behov av renovering och ommålning. I samband med renoveringsarbeten kommer en mindre dräneringsåtgärd att utföras. Likaså kommer gravkorets koppardetaljer att stöldskyddsmärkas med så kallad Smartwater (DNA-märkning).

Beskrivning/historik Ohlssons gravkor

På kyrkogårdens västra del ligger Ohlssons gravkor, uppförd på 1870-talet, med en rektangulär grund och liten absid på norra gaveln samt ett entréparti med kolonner och fronton på södra gaveln. Väggarna är tegelmurade och har putsade fasader med linjerustik och upptill en profilerad gesims. Sadeltaket är kopparklätt, krönt av kors över gavlarna. I anslutning till takfoten sitter hängdrännor av koppar och på långsidorna sitter stuprör. Gravkoret har en hög sockel i granit och till entrédörren leder en trestegstrappa, även denna i granit. Ingången har en rundbågig, svartmålad pardörr, glasad med höga fönster som på utsidan är försedd med gjutjärnsgaller. Inne i gravkoret finns ett litet altare och en byst på pelare.

Skadebild

Fasaderna har putsskador främst på gavelfasaderna och profilerade listverk. Dörrpartiet är i behov av översyn och ommålning. En interiör besiktning bör utföras för att konstatera eventuella läckage från taket. I samband med renoveringen kommer gravkorets koppardetaljer att stöldskyddsmärkas med så kallad Smartwater (DNA-märkning).

Figur 2. Startmöte den 3 maj 2018. Gravkoren sedda från kyrkogården. Ohlssons gravkor till vänster i bild.

Figur 3. Gravkoren sedda från söder. Hisings-Heikenskiölds gravkor till vänster i bild.

Figur 4. Entréddörr till Ohlssons gravkor. Dörrarna var målade i svart kulör.

Figur 5. Entréddörr till Hisings-Heikenskiölds gravkor var målade i svart alkydfärg.

Figur 6. Detalj av fönster och fasad, Hisings-Heikenskiölds gravkor. Fönsterbläck var rostangripna och träskador fanns på karmar. Lägg märke till fasadens tidigare färgsättning som haft en gulare ton.

Figur 7. Fönster på västra sidan, Hisings-Heikenskiölds gravkor. Gravkoret har tre rektangulära fönster med enkelbågar av trä i två lugter med tio glas i varje ruta. Bågarna har gångjärn av mycket hög ålder.

Genomförande

Entreprenaden har omfattat ställningsarbeten för åtkomst av fasader där puts- och måleriarbeten har utförts. Fasaderna har lagats, rengjorts och målats om. Arbetet har utförts av Murarglädje i Västmanland AB. Vidare har även takarbeten utförts från ställning liksom renovering av fönster och dörrar. Takarbetena har utförts av Aros Plåt & Vent AB i Västerås. Arbetet med fönster och dörrar har genomförts på verkstad av Målerispectrum AB i Västerås. Socklar och yttertrappor har också åtgärdats och marken intill gravkorens grund har justeras för bättre vattenavledning. Ohlssons gravkor har vid entrén kolonner av bemålad sten. Kolonnerna hade omfattande frostsprängningar, särskilt baserna. Kolonnerna åtgärdades inledningsvis av Strömer stenkonservering.

Renovering av fasader

Inledningsvis konstaterades att Ohlssons gravkor hade större skador. Tegel med dålig hållfasthet har ersatts med äldre tegel i samma format och av samma kvalitet som befintligt.

Gravkorens fasader tvättades med högtryckstvätt och borstades rena från smuts och lös färg. Vid rengöring av fasaderna påträffades plastfärg på Hisings-Heikenskiölds gravkor och slikatfärg på Ohlssons gravkor. Färgen fanns under det översta lagret av kalkfärg. Det visade sig att färgen inte kunde avlägsnas med högtryckstvätt. Beslut togs därmed att blästra fasaderna på båda gravkoren. Företaget BlästerMäster AB från Örebro fick uppdraget att utföra blästring av gravkoren. Blästringen genomfördes väl och all färg har avlägsnats. Dock var underliggande puts något för grovkornig för att ett enhetligt resultat skulle kunna uppnås tillsammans med övriga ytor vid kalkavfärgning.

Vid möte beslutades därför att en finputs skulle läggas ytterst som kalkavfärgningen kunde utföras på. Båda gravkoren har fått en tunn kalkputs, 0–1 mm tjock. Från början var det tänkt att fasaderna skulle putsas med kalkbruk från Målarkalk. Detta ändrades till kalkbruk från Weber som också är en godkänd leverantör.

I samband med tvättningen påträffades också ett äldre färgskikt på Hisings-Heikenskiölds gravkor som visade att spritputsen i tidigare färglager haft tillsatt järnvitriol, vilket resulterat i en gulare nyans. Eftersom båda gravkoren och kyrkan numera är vita beslutades att båda gravkoren även fortsättningsvis får vara vita.

Kalkavfärgning har utförts tio gånger på Hisings-Heikenskiölds gravkor och sju gånger på Ohlssons gravkor. Kalkavfärgningen gjordes fler gånger än vad man tänkt från början vilket bidrog till ett bra resultat.

Renovering av socklar

Hisings-Heikenskiölds gravkors sockel är putsad med hydrauliskt utstockningsbruk. Sockeln är putsad med spritputs och avfärgad med kalkfärg i kulör NCS S 3005 B20G.

Ohlssons gravkor har en grundmur av rödgrå granit, ovanpå denna ligger en profilerad list. Vid entrén finns en fyrstegstrappa. Sockeln var i bra skick – endast löst fogbruk har tagits bort och kompletterats med hydrauliskt kalkbruk, finbruk 0–1 mm tjockt.

Figur 8. Detalj av plåtlagning med ny kopparplåt på Ohlssons gravkor. Takarbetena har utförts av Aros Plåt & Vent AB.

Figur 9. Detalj av murvek närmast takfot som ersattes med stortegel av samma format. Norra fasaden, Ohlssons gravkor.

Renovering av stuprör

Skador på stuprör har åtgärdats. Stuprören av koppar har tvättats och slipats med fint sandpapper och därefter målats med två strykningar med svart linoljefärg. Befintliga stuprör har utrustats med nya svep, men de ursprungliga stiften är bevarade och har korrosionsskyddats.

Plåtarbeten

På Ohlssons gravkor gjordes vissa kompletteringar på tak samt att gravkoret fick en ny gesims/midjelist av kopparplåt. Äldre färgstänk på delar av taket från tidigare ommålningar av fasaderna fick avlägsnas med sandpapper. De två ventilationsgallren belägna på norra fasaden under takfotslisten är utbytta till ventilationsgaller i galvaniserad plåt av standardtyp.

Figur 10. Avstämmingsmöte den 10 juni 2018. Ohlssons gravkor. Under maskeringstejpen sitter nymonterad gesims i kopparplåt.

Figur 11. Detalj av östra fasaden, Ohlssons gravkor.

Figur 12. Hisings-Heikenskiölds gravkor, östra fasaden. Fönstren har plockats ur och fasden tvättats.

Figur 13. På Hisings-Heikenskiölds gravkor har man funnit gul kulör, vilket möjligen kan vara den ursprungliga kulören med järnvitriol. Detalj av slätputsade hörnkedjor, östra fasaden.

Renovering av fönster

Hisings-Heikenskiölds gravkor

Hisings-Heikenskiölds gravkor har tre rektangulära fönster med enkelbågar av trä i två lufter om tio glas i var båge. Fönsterbågarna var kittfalsade och av trä, vissa rutor var spräckta. Mindre träskador fanns på karmar. Fönsterbleck var rostangripna. Fönstren var före renovering målade i svart, men under det yttersta lagret fanns en brunröd kulör. Invändigt finns svartmålade smidesgaller.

Fönsterbågarna har avlägsnats och åtgärdats på verkstad. Dessa har tvättats och de spruckna glasen, totalt tio stycken, har ersatts med antikglas beställt från Tyskland. Glasen har monterats med stift och linoljeskitt. Fönster och karmar har målats med linoljefärg i kulör NCS s 6030 Y70R exteriört och NCS S 2502B interiört. Fönsterbleck har bytts ut likt befintliga med svagt ankantagande språng. Använd plåt är förprimad plåt av typ Ruukki kulturprimer. Fönsterblecken har målats två gånger med linoljefärg i samma kulör som fönsterbågarna. Beslagen har rostskyddsmålats.

Ohlssons gravkor

Ohlssons gravkor saknar fönster.

Renovering av dörrar

Hisings-Heikenskiölds gravkor

Dörrarna i furu var före ommålning svårt rötskadade och målade i svart alkydfärg. Vid skrapning visade det sig att dörrarna tidigare haft en rödbrun kulör. På insidan var dörrarna före renoveringen målade i vit kulör.

Korets entrédörr är belägen på byggnadens norra sida. Dörren är en pardörr av furu. Färglagret var sprött och dörrbladen hade relativt stora skador. Alla färglager har avlägsnats från dörr och karm. Trälagningar har utförts och uttorkade ytor har impregnerats med Jupex träolja. Därefter har dörrarna målats med Lasol linoljefärg i kulör NCS S 6070 Y20 R. Karmarna har behandlats på samma sätt.

Vid slutbesiktning den 25 oktober beslutades att dörren ska kompletteras med ett plattjärn på vänstra dörrbladet för att den grå kulören på dörrbladets insida inte ska synas samt för att dörren ska bli svårare att bryta upp.

Ohlssons gravkor

Dörrarna var före renovering målade i svart kulör, men under den svarta färgen fanns rester av en brun kulör. Korets entrédörr är belägen på södra fasaden och består av en pardörr i furu. Färgen var spröd och flagnade. Dörrens nederkant var lös och mycket uttorkad. Dörrarna plockades ner och renoverades på verkstad. Droppnäsor och dörrblad har bytts ut. Uttorkade ytor har impregnerats med Jupex träolja. Mellan- och slutstrykningar har gjorts med linoljefärg i kulör NCS S 6010-Y70 R. Trycken och nyckelskyltar har rengjorts före återmontering och aluminiumgallret i dörrarnas övre speglar har återmonterats efter renovering.

Figur 14. Ohlssons gravkor vid ansynning den 26 september 2018. Östra och norra fasaden.

Figur 15. Ohlssons gravkor. Norra och västra fasaden.

Markarbeten

Vid Hisings-Heikenskiölds gravkor hade den intilliggande marken felaktig marknivå, särskilt på västra sidan. Marknivån har justerats genom schaktning runt grundmuren ner till cirka 30 cm. Grundmuren har skrapats från humus och växtmaterial. Däröver ligger fiberduk och fyllnadsmaterial. På västra sidan ligger endast fiberduk och därefter singel, samma sort som på kyrkans gångar vilken fick specialbeställas från Kungsör. Trappstenen togs bort och lades därefter tillbaka i ett lager packad sättsand.

Vid Ohlssons gravkor ligger stora stenhällar jämt fördelade intill varandra. Dessa visade sig vara grovhuggna på undersidan (cirka 30 cm tjocka) vilket försvårade omläggningen och man beslutade att endast rengöra stenarna med högtryckstvätt.

Figur 16. Nytt grus i likbet med befintligt grus på kyrkans grusgångar. Gruset fick specialbeställas från Kungsör.

Figur 17. Detalj av de grovhuggna stenhällarna, vid Ohlssons gravkor.

Figur 18. Tanken var att stenläggningen skulle läggas om, men detta visade sig vara en omöjlig uppgift.

Resultat

Åtgärderna följer villkoren i Länsstyrelsens beslut (dnr 433- 5436-14-1 och dnr 433-5433-14-1, daterat 2014-12-11 och 2014-12-12), med få avvikelser som godkänts under arbetets gång. Under planering och utförandet av åtgärder har det funnits lyhördhet från samtliga parter angående antikvariska frågor och resultatet är ur antikvariskt perspektiv bra. Exempelvis togs beslut om att avfärga gravkorens fasader fler gånger än man från början planerat, vilket resulterade i ett bättre resultat. Trots att man hittade rester av äldre gul kulör på Hisings-Heikenskiölds gravkor bestämdes att båda gravkoren skulle ges samma vita kulör för bättre harmoni mellan gravkoren och kyrkan. Nytt grus fick specialbeställas från Kungsör för att matcha befintligt grus på kyrkogårdens grusgångar, vilket bidrog till en bättre helhetsverkan.

Figur 19. De nyrenoverade gravkoren sedda från vägen.

Figur 20. De nyrenoverade gravkoren sedda från kyrkogården.

Figur 21. Ohlssons gravkor, södra fasaden.

Figur 22. Detalj av stuprör, Ohlssons gravkor.

Figur 23. Detalj av stuprör, Hisings-Heikenskiölds gravkor.

Figur 24. Hisings-Heikenskiölds gravkor vid besiktning i oktober 2018.

Figur 25. Hisings-Heikenskiölds gravkor, västra och södra fasaden.

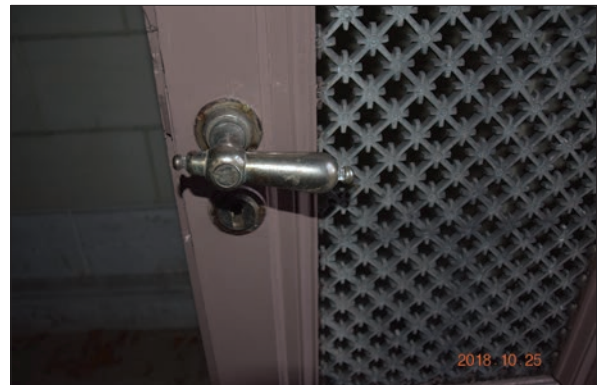
Figur 26. Hisings-Heikenskiölds gravkor, norra och västra fasaden.

Figur 27. Fönster Hisings-Heikenskiölds gravkor, några rutor är ersatta. Dessa fick beställas från Tyskland.

Figur 29. Detalj av nymålade dörr, Ohlssons gravkor.

Figur 30. Detalj av rengjort dörrtrycke, Ohlssons gravkor.

Figur 28. Nymålade entrédörr, Hisings-Heikenskiölds gravkor.

Figur 31. Nytt grus, sockel och fasad. Hisings-Heikenskiölds gravkor, östra sidan.

Figur 32. Detalj av fönster, Hisings-Heikenskiölds gravkor.

Interiör – Ohlssons gravkor

Figur 33. Interiören, Ohlssons gravkor.

Figur 34. Detalj av taket, Ohlssons gravkor.

Figur 35. Detalj av kors och altare, Ohlssons gravkor.

Interiör – Hisings-Heikenskiölds gravkor

Figur 36. Detalj av grus och träbänk vid ett av fönstren, Hisings-Heikenskiölds gravkor.

Figur 37. Inskriptionstavla på väggen i Hisings-Heikenskiölds gravkor.

Figur 38. Fönster med galler sett från insidan, Hisings-Heikenskölds gravkor. Bilden är tagen före renoveringen.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Länstyrelsens karttjänster (WebbGis).

Arkivstudier, ATA. Arkivet besöktes 2017, men inget material fanns om de två gravkoren.

Otryckta källor och litteratur

Bark, Hernfrid 1966. Skinnskattebergs kyrka. Skinnskattebergs församling.

Skinnskattebergs kyrka. Inventering av kulturhistoriska värden. Västmanlands läns museum 2018.

Hammarskiöld, Rolf 2005. Skinnskattebergs kyrka. Kulturhistorisk karaktärisering. Västerås stift.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM17126 KM17127
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	433-5433-14-1, 2014-12-11 433-5436-14-1, 2014-12-12
<i>Typ av undersökning:</i>	Antikvarisk medverkan
<i>Renoveringsperiod:</i>	Maj–oktober 2018
<i>Beställare:</i>	Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo församling
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Skinnskatteberg
<i>Socken:</i>	Skinnskatteberg
<i>Fastighet:</i>	Prästgården 1:149
<i>Entreprenör:</i>	Svensk Klimatstyrning AB Målerispectrum AB Murarglädje i Västmanland AB Aros Plåt & Vent AB
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Christina Andersson Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 Västerås